OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE TELGRAFÇILAR NASIL YETİŞTİRİLDİ?

Bahri ATA*

Giriş

İnsanlık tarihinde 19. yüzyılın ilk yarısında elektrik telgrafının icadı ve kullanılması, daha sonra iletişim teknolojisi alanında yapılacak olan pek çok icadın habercisi olmuş, çağdaş anlamda bilim ve teknolojinin birlikteliğinin temelleri atılmıştır. Osmanlı Devleti de bu gelişmelerden on yıl gibi bir gecikme ile etkilenmiş, telgraf teknolojisinin transferinde onbinlerce kuruş harcamış ve çağdaş Batı ülkelerinin ürettiği teknolojilerin iyi bir müşterisi olmuştur[1]. Türkiye'de yerli telgraf aletlerinin geliştirilmesinin önü, imzalanan uluslararası antlaşmalar ve bürokratik engellerle kesilmesine rağmen, maniplenin tıkırtısından, mesajı çözen çok değerli telgraf muhabere memurları yetiştirilmiş ve bu kişiler uluslararası yarışmalarda dereceler almıştır.

Tanzimat dönemi okullaşma hareketi içinde önemi kabul edilmekle birlikte yeterince derinlemesine incelenmemiş mesleki ve teknik öğretim kurumlarından biri de Telgraf Mektepleri'dir. Ülkemizde pek çok araştırmacı haberleşme tarihi, kurum tarihi, teknoloji tarihi açılarından Osmanlı telgraf idaresine yaklaşırken, telgraf mekteplerini de ele almışlar; ama çalışmalarında, bu kurumlardaki öğretim ve uygulamalara mesleki ve teknik eğitimbilimi açısından yeterince yer ayırmamışlardır.

Koçer'in de vurguladığı gibi 1869 Maarif-i Umumiye Nizâmnâmesi'nde genel eğitim sisteminde teknik öğretime arzu edilen gerekli yer verilmemişti[2]. Bu kurumun da pek çok meslek okulu gibi Maarif-i Umumiye Nezaretine değil de, başka bir nezarete yani Posta ve Telgraf Nezaretine bağlı olması eğitim tarihi kitaplarında birkaç klişe cümle ile geçiştirilmesine yol açmıştır.

İşte bu makalenin amacı Osmanlı döneminde Türkiye'de telgrafçıların nasıl yetiştirildiği sorusuna birinci ve ikinci elden kaynaklara dayanarak yanıt vermektir. Bu makalede Osmanlı arşiv vesikaları, Osman Ergin'in[3], Mehmet Ali'nin[4], Hüsnü Sadık Durukal'ın[5], Ne-

---

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi.

1 Bahri Ata, *The Transfer of Telegraph Technology to the Ottoman Empire in the XIXth Century*, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998, s. 116-118.

2 Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu,* Ankara 1987, s. 211.

3 Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi* 1/2, İstanbul 1977.

4 Mehmet Ali, Posta Mebahisi; Osmanlı Telgraf Tarihinden, *Posta ve Telgraf Mecmuası*, Nu:161.

simi Yazıcı'nın[6], Mustafa Kaçar'ın[7], Tanju Demir'in[8], Seyfi Toptaş'ın[9] ve PTT Genel Müdürlüğü'nün[10] çalışmalarından yararlanılarak, telgrafçılık eğitimi mesleki ve teknik eğitimbilimi tarihi açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. Telgrafhanelerde Maaşsız Şakirtlik Usulünün Uygulanması

Osmanlı İmparatorluğu'nda Telgraf Müdürlüğü, Kırım Savaşı sırasında (1853-1856) 29 Mart 1855'te (H. 10 Recep 1271) kuruldu. 1860'ta 44 telgraf merkezi varken, bu sayı 1870'te 301'e çıktığına* göre idarenin teknik personel ve idari memur ihtiyacı hemen anlaşılmaktadır[11].

Başlangıçta telgraflar, Fransız ve İtalyan memurlar tarafından Latin harfleri ile Fransızca olarak gönderiliyordu. Daha işin başında yabancı uzmanlarla yapılan mukavelelere Osmanlı telgraf memurları yetiştirilmesi ile ilgili hükümler konulmuştu[12]. Bu yabancı memurların yanında görevlendirilen ilk Osmanlı muhabere memurlarının kaynağı da Tercüme Odası idi. İlk muhabere memurlarından Voliç ve Feyzi Efendiler Tercüme Odası kâtiplerindendir. Türkçe haberleşmenin mucidi Mustafa Efendi de Tıbbiyenin son sınıfından Tercüme

---

(1330) s. 1853-1866 ve Mehmet Ali, Posta Mebahisi; Osmanlı Telgraf Tarihinden (Mabaad ve Hitam), *Posta ve Telgraf Mecmuası,* Nu:166. (1330) s.1950- 1951.

5 Hüsnü Sadık Durukal, 1954'ten 1960'lı yıllara kadar dönemin Pos-tel, Ark ve Güvercin gibi dergilerinde özgün PTT tarihi çalışmaları yayımlamıştır.

6 Nesimi Yazıcı, Tanzimatta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı, *150'inci Yıldönümünde Tanzimat Ekonomisi Sempozyumu*, İstanbul 1989, s. 333-375.

7 Mustafa Kaçar, Osmanlı Telgraf İşletmesi, *Çağı Yakalayan Osmanlı,* İstanbul 1995.

8 Tanju Demir, *Türkiye'de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*, Ankara 2005.

9 Seyfi Toptaş, *İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Osmanlı Posta ve Telgraf Teşkilatı,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

10 PTT Genel Müdürlüğü, *Geçmişten Günümüze Posta,* Ankara 2007.

* Osmanlı dönemi salnamelerinden de hareketle bir telgrafhanede tahminen üç ya da dört personel olduğu kabul edilirse, başlangıçta muhabere, 130 ile 170 kişiden oluşan bir telgrafçı kadrosu ile yapılmıştır. ABD'de 1846'da Sarah G. Bagley, Massacusetts, Lowell'da bilinen ilk kadın telgraf operatörüdür. Daha sonra Lowell'deki Kadın İş Reformu Kurumu'nu (Female Labor Reform Association) kurdu. 1860'da Pittsburgh'da Baltimore ve Ohio Demiryolu Şirketi tarafından kurulan okulda telgrafçılık öğrenenlerden biri de Abbie Strubel idi. 1863'te Amerika'da Alman göçmen ailenin kızı Louisa E. Volker da askerî telgraf birliklerinde çalıştı. ABD'de 1870 yılı verilere göre toplam 7961 erkek ve 355 kadın telgraf operatörlüğü yapıyordu. 1880'de kadın telgrafçı sayısı 1131, 1890'da bu sayı 8474'e ulaştı. 1920'ye gelindiğinde 62574 erkek, 16860 kadın telgrafçı vardı (Bkz. Thomas C. Jepsen, *My Sister Telegraphic Women in the Telegraph Office* (1846-1950), Athens 2000, s. 3., s. 53 ve 80-81.

11 Yurda Güven Bezaz, *Geçmişten Günümüze Haberleşme ve PTT Tarihi*, Ankara 2007, s. 121.

12 Nesimi Yazıcı, Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu, *150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s. 202 ve Kaçar, a.g. e., s. 111.

Odasına girmiştir[13]. Daha sonra Nazır olan İzzet Efendi de 1859'da Askerî Tıbbiyenin son sınıfından sağlık nedenleriyle telgraf idaresine intisap ettiğine göre telgrafçılık konusunda Tercüme Odasından başka okul kaynakları da vardı[14].

Türkçe telgraf haberleşmesine başlanması ve ardından Niş-Vidin telgraf hattının bitirilmesinden sonra Telgraf Müdürlüğünün telgraf memurlarına daha fazla ihtiyacı baş göstermişti. 15 Eylül 1856 (H. 15 M.1273) tarihli belgeden anlaşıldığına göre telgraf hatlarının ülkede hızla yaygınlaşması telgraf muhâberât memurlarının istihdamını gerekli kılmaktadır. O zamana kadar bu sorun İstanbul telgrafhanesinde şakirt yetiştirilerek çözümlenmişti. Bu uygulama yakındaki Edirne telgrafhanesinde de yapılmaya başlandı. Edirne civarında "*ehl-i kitabet efendiler*" de bir hayli fazla olduğu için Meclis-i Kebir, bu kişiler arasından telgraf mülâzım (şakirt) memuru seçiyor, seçilen kişiler muhâbere usullerini öğrendikten sonra telgrafhanelere uygun bir maaş ile memur tayin ediliyordu[15]. Bu iki telgrafhaneye alınacak olan şakirtlerin özellikleri ile ilgili Nizâmnâme 1857 yılının Ocak ve Şubat aylarında şekillenmeye başladı[16]. 10 Şubat 1857'de (H. 15 C 1273) Telgraf Müdürlüğü, Türkçe ve Fransızca muhâbere usulünü tahsil etmek için telgrafhaneye alınacak olan şakirtler hakkında 12 bendi içeren bir Nizâmnâme hazırladı. Bu arada 26 Ağustos 1857 (H. 5 M 1274) tarihli bir belgeden Hendesehane-i Berri Hümayundan on bir öğrencinin *Fileş?* Mektebine tahsile gönderildiği anlaşılmaktadır[17]. Bu Nizâmnâmeye göre, Türkçe muhabere için alınacak şakirtlerin yaşları 18 ila 30 arasında olacaktı. Telgraf şakirdi, layıkıyla okuyup yazmayı, bir şeyler kaleme almayı ve hesap ilmini bilmek koşuluyla telgrafhaneye alınabilirdi. Öğrencinin, dürüst ve namuslu olduğuna dair iki saygın kişinin kefilliğine ihtiyacı vardı. Ayrıca Telgraf Meclisi bu kefilliği kabul ettiği takdirde kişi şakirt olabiliyordu. İstanbul Telgrafhanelerinde şakirtlerin sayısı 12 kişiyi geçmeyecekti. Bu kişilerin, telgraf yazışmalarının sırlarını saklamaları, telgrafla ilgili kanun ve Nizâmnâmelere uymaları gerekmekteydi. Şakirtler, muhabere ve muhasebe baş memurlarının ve diğer memurların telgraf işlerine dair ifadelerine itaat edeceklerdi. Şakirtler, telgraf müdürünün ve hocalarının hazır bulunduğu uygulamalı imtihanlarda maharetlerini ispat ettikleri ve diğer şartları yerine getirdikleri takdirde muhabere memuru olarak tayin edilebilirdi. Şakirtler, istihdamlarına lüzum görüldüğünde telgraf müdürünün şahadeti ile maaş alabileceklerdi. Dersler alafranga saat ile 11'de başlayacak ve öğle vaktinden yarım saat sonraya kadar sürecekti. Şakirtler kendilerine tahsis edilen muhabere aletleri dışındakilere dokunmayacaklardı.

Bu telgrafhanelere gayrimüslim Osmanlı vatandaşları da şakirt olarak kabul edilmekte idi. 19 Temmuz 1866 (H. 06 Ra 1283) tarihli Mıgırdıç'ın telgrafhane şakirdanı silkine idhaline dair arzuhalinden yola çıkarak, 1866'da da Fünûn-ı Telgrafiye Mektebi yanı sıra

---

[13] Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, ss. 128-129.

[14] Hüsnü Sadık Durukal, Kaybettiğimiz Kıymetler: Posta ve Telgraf Nazırı İzzet Efendi, *Güvercin, 17* (1958c) s. 5.

[15] Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], İrade–Dâhiliye [İ.Dh], no: 23547.

[16] Kaçar, a.g.e., s. 112.

[17] BOA MF.MKT no: 204.

telgrafhanelerde şakirtlik usulü uygulamasına devam edildiği anlaşılmaktadır[18]. Toptaş'ın Osmanlı dönemi vilayet salnamelerinden ulaştığı sonuca göre telgraf idarelerinde ecnebi kaleminde çalışanların yüzde 80'i gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarından oluşmakta idi[19].

Fransızca muhabere yapmak için alınacak şakirtlerde benzer özellikler aranmakta olup, ayrıca şakirt ecnebi tebaasından ise vatandaşı olduğu ülkeden tasdikli bir şahadetname istenmekteydi. Yalnız bunların sayısı 5 kişiyi geçmeyecekti[20].

Yukarıdaki bu maddeler, 1860 (R.1276) tarihli *Takvim-i Vekayi'de* (Defa 582) yayımlanan Telgraf Nizâmnâmesi'nin 49, 50, 51 ve 53. maddesi olarak karşımıza çıkmaktadır[21]. 53. maddede Dersaadet telgrafhanesinde telgraf şakirtlerinin sayısının 12'yi ve taşra telgrafhanelerinde 2'yi geçmeyeceği belirtilmektedir. Taşra telgrafhanelerinin müdürleri, alınacak olan şakirtlerin şehadetnamelerini telgraf idaresine göndermeden ve bu kişilere izin çıkmadan söz konusu kişileri işe almayacaklardır. Bu maddeler, İstanbul ve Edirne ile birlikte taşra telgrafhanelerinin de şakirtleri nasıl seçtiklerine ve şakirtlerin telgrafhanede nasıl davranmaları gerektiğine dair önemli ipuçları vermektedir.

Örneğin Fahri İlgören 1896'da Üsküp Askerî Orta Mektebinden mezun olduktan sonra aynı yıl stajyer olarak Üsküp telgraf merkezine girerek memuriyete başlamıştır. Maaşsız çalışan Fahri Bey, ancak 28 Aralık 1899'da 250 kuruş maaşla Üsküp muhabere memurluğuna tayin olabildi[22]. Bu örnekten anlaşıldığı üzere telgraf idarelerinde maaşsız şakirt olarak çalışma süresi 3 yılı bulabilmekteydi.

24 Ocak 1913'te PTT Nazırı olan Oskan Efendi (1868-1947) Nezaretin 1914 bütçesi (R.1330) görüşmelerinde şakirtlik usulü ile ilgili şu sözlerine yer veriyor:

> Eski usul şakirtlik ki bir gencin bir idarede bir merkezde hiçbir maaş almaksızın para istemeksizin senelerce çalışmasıdır. Bu usul lağv edilmiştir. Hâlâ bazı yerlerde böyle şakirt kalmıştır. Bendeniz bunları dışarı çıkarmadım. Çünkü bunların bir emeği ve müktesep hakları vardır. Bunlar küçük memurdurlar. 'Bunlar idareye intisap etmemiştir. Bunların bir hakk-ı müktesepleri yoktur' diyeceksiniz. Fakat hayır efendiler, bunlar bu memleketin evlatlarıdır. Bunlara bu Nezarete izafeten denilmiştir ki 'gel devam et seni maaşa geçiririm'. Bu gençler, bu biçareler ve onların aileleri bu sözlere kanmış ve orada gidip çalışmıştır. Binaenaleyh orada iki üç yıl çalışmış adam vardır. Bendeniz bunları dışarı atmayacağım ve yeniden alınan memurlar için pek sıkı bir müsâbaka icra ettiriyorum.[23]

---

[18] BOA MVL no: 499.

[19] Toptaş, a.g. e., s. 12.

[20] BOA İ-H no: 7337.

[21] "Telgraf Nizâmnâmesinden derç olunan bendlerdir", *Takvim-Vekayi,* 1276, Def'a 582.

[22] Hüsnü Sadık Durukal, 80'lik Telgrafçı Fahri İlgören İle Karşıkarşıya, *Güvercin, 19* (1958d) s. 3.

[23] Tanju Demir, Osmanlı Haberleşme Tarihinde Atılım Dönemi ve PTT Nazırı Oskan Efendi, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 11* (2006); Tanju Demir, Söylev-Demeç ve Çalışmalarıyla Başarılı Bir PTT Nazırı: Oskan Efendi, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 11* (2005), s. 63-75 ve PTM, 1330:1859.

Nihayet şakirtlik usulüne II. Meşrutiyet Dönemi ile birlikte son verilmiştir. Şakirtler kendi kabiliyetine uygun memuriyetlere yerleştirildiler. Dışarıdan alınacaklar için ise müsabaka düzenlendi.

2. Fünûn-ı Telgrafiye Mektebi (1861)

2 Ocak 1861 (H. 19 C. 1277) tarihli bir nizâmnâme ile açılması kabul edilen okul, Soğukçeşme'de öğretime başladı[24]. Okulun ismi Nizâmnâme'de *Fünûn-ı Telgrafiye Mektebi* (1861) diye geçse de bazı ikinci elden kaynaklar okuldan "*Telgraf Memur Mülâzimi Mektebi*" adıyla söz etmektedir. Bu okul, dönemin telgraf müdürü olan Feyzi Bey'in önemli bir icraatıdır.

Ergin'e göre bu okul, Soğukçeşme'de şimdi Adli Tıp Dairesinin yerinde olan bir tahta bina idi[25]. Burası aslında Alay Köşkü'nün yanındaki İstanbul Telgrafhanesinin hemen karşısına düşmektedir.

Nizâmnâme, okulun ders programı hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Bu okulun açılma nedeni telgraf idaresine memurlar yetiştirmektir. Okul, telgraf idaresi muavininin yönetimi altına idi. O dönemde telgraf muavini Arif Efendi idi. Okuldaki talebelere 250 kuruş maaş verilmekteydi. Nizâmnâme'ye göre, okulda cuma ve pazar günleri dışında her gün öğleden bir buçuk saat önce telgraf nazariyeleri dersleri verilecek ve dersler öğle vakti sona erecekti. Bu dersler şöyleydi:

1. Ders: Telgraf Fenninin Muhtasar Tarihi, Ulum-u Umumiyeyi Elektrikiye'nin Mukaddimatı

2. Ders: Pillerinin İstimal, İntihap ve Muhafazası

3. Ders: Eşkal-i Telgrafiye ve Kuvve-i Seyyalenin Usul ve Tabayii ve Elektrikinin Kuvve-i Mıknatisiyesi,

4. Ders: Başlıca Teferruat ve Suvar İstimalini

5. Ders: Kullanılmakta Olan ve Mors Tabir Olunan Makinelerin ve Postaların Vaz'ı Usulü,

6. Ders: Tel ve makinelere dahilen ve haricen arız olacak karışıklığın tamir ve ıslahı

7. Ders: Telgrafla ilgili edevatın ve âlâtin hüsn-ü istimali

8. Ders: Berrî ve Bahrî Hutut-u Telgrafiyenin Usül- u Vaz ve İnşası

9. Ders: Umumen Fünun-u Telgrafiye ve Elektrikiyenin Başlıcalarının İcraatı

Fenni haberleşme gönderiminin ve telgraf idaresinin nasıl işlenildiğinin öğrenildiği uygulamalar, Salı ve Perşembe günleri öğle vaktinden başlayarak, iki saat süre ile yapılmaktaydı. Her hafta Cumartesi ve Salı günleri öğle vaktinden başlayarak, iki saat telgraf idaresi

---

[24] Yazıcı, a.g.e., s. 346.
[25] Ergin, a.g.e., s. 621.

usulü ile hesap işleri dersleri talim edilmekte idi. Bu derslerde öncelikle idarenin hesaplar usulü ve ikinci olarak idarenin mevcut ve gelecek nizamatı, üçüncü olarak defterler ve gerekli kayıtlar gibi hesap evraklarının tanzim suretleri usulünü ve dördüncü olarak telgraf hatlarının malzemesi ve beherine kaç kuruş fiyat alınmak lazım geldiği gibi konular işlenmekteydi[26].

Pek çok kaynak, 28 Mart 1864 tarihli *Ceride-i Havadis* gazetesindeki okulun öğrencilerinin imtihanları ile ilgili bir habere dayalı olarak, bu okulun 1864 yılının Mart ayına kadar öğretime devam ettiğini göstermektedir[27].

1860'lı yıllarda Fünûn-ı Telgrafiye Mektebi dışında başka bir okulun varlığı da dikkati çekmektedir. Asaf Tanrıkut, PTT sicil arşivinde bir defterdeki kadro cetvelinden hareketle, 1863 ve 1868 yılları arasında varlığını sürdürmüş olan Mekteb-i Fünûn-ı Makineciyan adlı bir okuldan söz etmektedir[28]. Bu okulun kuruluşuna ilişkin iradeye henüz ulaşılamamıştır. Bu okulun, idarenin teknik kadrosunu yetiştirmek için kurulduğu anlaşılmaktadır.

3. Posta ve Telgraf Mektebi (1872)

1871'de[**] Posta ve Telgraf Nazırı olan Sağır Ahmet Bey döneminde tasarruf amaçlı olarak Posta Nezareti ile Telgraf Müdürlüğünün birleşmesi, başlangıçta her iki kurum için sıkıntılara neden olmuştur[***]. 4 Ocak 1872 tarihli irade ile Fünûn-ı Telgrafiye Mektebi, Posta ve Telgraf Mektebi adını almıştır. 7 Ocak 1872 (H. 25 L 1288) tarihli Dersaadet'te bir telgraf mektebi açılmasına izin verildiği ile ilgili belge de bunu kanıtlamaktadır. Bu okulun açılma gerekçesi, Dersaadet ve Beyoğlu telgraflarındaki şakirtlerin muhabere işlerini hakkıyla yapmalarına karşın memuriyetin gerektirdiği telgraf fenni, muamelat, usul-u defteri ve muhasebe gibi konularda pek bilgi sahibi olmamalarıdır. Bir de Fransızca ve Türkçe muhaberat için ayrı ayrı memur istihdamının önüne geçilmesi ve tek memur ile her iki muhaberenin yapılması amaçlanmaktaydı[29].

Bu okul, şimdiki Soğukçeşme Rüştiyesinin bulunduğu yerde terzihane tabir olunan ahşap bir binanın bir odasından ibaretti. Daha sonra bu okul ıslah edilerek, Çemberlitaş'ta Said Bey Konağı'na taşındı. Okula o yıllarda 10.000 kuruş tahsisat ayrılmıştı.

Bu okulun öğretim kadrosu; Emin, Rıfat, Salim ve Mustafa Asım Efendilerle Emile Lacoine'den oluşuyordu[30]. Mehmet Emin'e göre Emile Lacoine okuldaki teknik dersleri

---

[26] BOA İ-H no: 10062; Asaf Tanrıkut, *Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilat ve Mevzuâtı*. 1-2, Ankara 1968, s. 570-571; Ergin, a.g.e., s. 621.

[27] Ergin, a.g.e., s. 622; Toptaş, a.g. e., s. 19.

[28] Tanrıkut, a.g.e., s. 572.

[**] Aynı yıl ABD'de Utahlı iki bayan telgrafçı Barbara Gowans ve Emily Warburton Salt Lake City Telgraf Okulundan mezun oldu. (Bkz. Thomas C. Jepsen (1996) Women Telegraphers in The West; Images And Realities, http://www.mindspring.com/~tjepsen/IMAGES.htm).

[***] Fransızlar da her iki kurumu 1873'te birleştirmişlerdir.

[29] BOA İ-DH no: 1295.

[30] Toptaş, a.g.e., s. 21

verirken, yetişmiş Osmanlı tebaası memurları da idari dersleri veriyordu.

Okulda 4 sınıf vardı ve öğrenciye sınıflara göre maaş veriliyordu[31]. Öğrenciler dört sınıfa bölünerek birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar 30, 50, 80, 120 kuruş maaşa bağlandılar.

Bu dönemde okulda daha çok pratik dersler gösterilmiştir. Okul öğretim programında imlâ, hüsnü hat, hesap, coğrafya, Fransızca, mebadi-i elektrik gibi dersler vardı.

Okula alınan öğrencilerle telgraf idaresinin önde gelen kişileri arasındaki akrabalık bağları dikkat çekicidir. 2 Aralık 1873 (H. 11 L 1290) tarihli bir belgede bir sene Telgraf Mektebi'ne devam etmiş olan Kırşehir Telgrafhanesi müdürünün *kayını olan* Tahir Efendi'nin Telgraf Nezareti bünyesinde uygun bir işte istihdam edilmesi istenmektedir[32]. Hasan Âli Yücel'in de dedesi Posta ve Telgraf Nazırı olan Hasan Âli Bey olup, babası Ali Rıza Bey de telgraf müfettişliği görevini yapmıştır. Bu akrabalık bağlarının resmi belgelerde de açık ve samimi bir şekilde yazılması ayrıca günümüz açısından oldukça şaşırtıcı gelmektedir.

Bu okulun kapatılması ile ilgili de çok farklı yorumlar bulunmaktadır. Bir kaynağa göre 9 sene yaşadıktan sonra "idaresindeki intizamsızlık ve istifade edilememe gibi sebeplerle" ve Sadaret makamının bir tezkeresiyle ileride yeniden kurulmak üzere kapatılmıştır[33]. Bir başka kaynağa göre, bu okulun öğrencileri 93 Rus Harbi'ne (1877-1878) katıldığı için okul kapatıldı[34].

20 Aralık 1877 (H. 14 Z. 1294) tarihli bir belge de okuldan çıkarılan Neşet adlı bir çocuğun validesinin verdiği arzuhal ile yeniden okula kabulü ile ilgilidir[35]. Bu belge okuldaki disiplin anlayışına ışık tuttuğu gibi o tarihlerde okulun varlığını da sürdürdüğüne işaret etmektedir. Posta ve Telgraf Mektebi'nin kapatılma tarihi 24 Nisan 1880'dir[36]. 19 Temmuz 1880 (H. 11 Ş. 1297) tarihli belgeden okulun Sermuallimi Rıfat Efendi'nin münhal olan Muhabere-i Merkeziye Müdürlüğüne tayin istediği anlaşılmaktadır[37]. Aynı göreve Hasan Efendi'nin de talip olmasından dolayı olay Şura-yı Devlet'e yansımıştır.

Fuad Bey'e göre "bu okulun hizmeti yalnız muhabere memuru yetiştirmekle sınırlı kalmıştır. Mezunlarında eserleriyle iştihar etmiş kimse de akla gelmemektedir."[38] Mehmet Emin ise bu düşünceye katılmamaktadır. Bu okulun öğrencileri arasında daha sonra meşhur olacak İzzet Efendi, Ahmet Rasim, Hekimyan, Melkon ve Acemyan gibi kişilerin olduğunu yazmaktadır[39]. Okulun mezunları ve icraatları ile ilgili daha detaylı monografiler yapılmalı-

---

[31] Ergin, a.g.e., s. 622.
[32] BOA MF.MKT no: 14.
[33] Ergin, a.g.e., s. 622.
[34] Tanrıkut, a.g.e., s. 572
[35] BOA MF.MKT no: 52.
[36] Tanrıkut, 1968: 572.
[37] BOA ŞD no: 2430.
[38] PTMN, 1909: 984.
[39] Mehmet Emin Kalmuk, *P.T.T. Hizmetinde Darüşşafakalılar, Darüşşafaka Türkiye'de İlk Halk Okulu,* İstanbul 1948, s. 28.

dır.

4. Galatasaray Lisesi (1872)

1868 tarihinde Mekteb-i Sultani, günümüzdeki adıyla Galatasaray Lisesi açılmıştır. Osman Ergin'e göre 15 Temmuz 1872'de Galatasaray Lisesi programına telgrafçılık ile ilgili dersler eklenerek telgraf idaresinin ihtiyaç duyduğu telgraf memurları yetiştirilmek istendi. Çünkü bu okulda Fizik, Kimya gibi temel bilimler ile ilgili dersler okutulmakta idi. Bu derslerde telgrafçılık mesleğinin teorik temellerini anlamak için çok önemlidir. Ama bu uygulamanın ameli bir faydası görülmedi. Çünkü Galatasaraylı öğrencilerin gözleri daha yüksek memuriyetlerdeydi[40]. II. Meşrutiyet döneminde Sultani'nin 6 ve 7. sınıflarının Fizik dersi programlarında "telgraf" ve "telsiz telgraf" konularına kısaca yer verildiği görülmektedir[41].

PTT Merkez müdürlerinden Baha Tali (Öngören) ve Fahri Şandor (1877-1953), PTT genel müdürlerinden Naki Köstem de Galatasaray Lisesi mezunudur[42].

5. Darüşşafaka (1880)

Darüşşafaka, 1863'te Cemiyet-i Tedris-i İslamiye (Türk Okutma Derneği) tarafından, babası ölmüş ya da annesi ve babası olduğu hâlde yardıma muhtaç yetenekli kız ve erkek Müslüman çocuklara daha yüksek düzeyde eğitim ve öğrenim imkânı sağlamak amacıyla Padişah iradesi ile kurulmuştur. Darüşşafaka İstanbul'da Fatih semtinde yeni binasında 1873'te öğretime başlamıştır. Sakızlı Esat Paşa, Paris büyükelçiliğinden dönerken, Paris yakınlarındaki bir okulun plan, program, ders kitaplarını ve hatta öğrenci elbise örneklerini getirmiştir[43]. O yıllarda bu okuldaki pek çok dersi, askerî rüştiyelerde, Harbiye ve Tıbbiye gibi askerî okullarda çalışan asker muallimler veriyordu.

1880'de İzzet Efendi'nin ikinci nazırlığı (1880-1888) dönemindeki en önemli icraatlardan biri de Darüşşafakanın Posta ve Telgraf İdaresi Meslek Okuluna dönüştürülmesidir. Bu icraatın amacı, telgraf idaresinde Osmanlı tebasından bile olmayan yabancı memurların nüfuzlarını azaltmak idi. Öncelikle bu konuda sarayın ikinci mabeyincisi ve Darüşşafaka Nazırı olan Hacı Ali Bey'in Sultan II. Abdülhamit'i ikna etmiş olması muhtemeldir[44]. Böylece o tarihlerde matematik ve fen bilimleri okutulan bir sivil okul niteliğindeki Darüşşafakanın son iki öğretim dönemine telgraf ve gümrük dersleri konmuştu. Mezunlar, kur'a ile bu iki daireden birine alınırdı. Böylece bu okul öğrencilerine de bir maişet ve meslek kapısı açma planlanmıştı[45]. Bunun için Avrupa'dan pek çok elektrik aleti getirildi ve okula hediye edildi ve 1880 (R.1297) eğitim ve öğretim yılında okul programına Elektrik *Telgrafi Fenni* dersi kondu. Bu dersi vermek üzere Posta ve Telgraf Dairesi Fen müdürü Emile Lacoine görevlendi-

---

[40] Ergin, a.g.e., s. 622.

[41] Vahdettin Engin, (2003). *1868-1923'e Mekteb-i Sultani.* İstanbul 2003, s.216 ve s.220. Bu bilgilere ulaşmamı sağlayan Doç. Dr. Ahmet Şimşek'e teşekkürü borç bilirim.

[42] Durukal, 1957c:6.

[43] Toptaş, a.g.e., s. 24.

[44] Mehmet Emin Kalmuk, *P.T.T. Hizmetinde* ...s. 32.

[45] Ergin, a.g.e., s. 623.

rildi[46]. Raif Bey de Emile Lacoine'nin muavini (asistanı) olarak atanmıştı. Bu ders, Lacoine'in yazmış olduğu Fransızca ders kitabından Fransızca olarak takip edilmiştir[47]. Böylece bu öğrenciler daha Türkiye'de iken Fransızca dinleme, okuma, yazma ve konuşma sorunlarını çözmüş oluyorlardı. Posta ve Telgraf Eski Umum Müdürlerinden Ahmed Fahri, okul arkadaşı Salih Zeki'nin rahatsızlanıp hastanede tedavi gördüğü günlerde yazdığı bir yazıda kendisinin ve Salih Zeki'nin Emile Lacoine'den bir sene kadar telgraf tekniğine ait bazı şeyler gördüğünü yazmaktadır[48]. Mezunlar, Telgraf Müdürlüğünün Fen Kalemine atanmaya başlanmıştır. Aralarından bazıları telgraf mühendisliği için Paris'e, École Supérieure de Télégraphie'ye[****] gönderilmekte idi. Bu uygulama başlangıçta Meclis-i Vükela tarafından çok masraflı görülmekle beraber sonradan tasdik edilmiştir.

İlk grubun Fransa'ya gitmesi için Padişah iradesi 1883'te çıkmıştır. Bu kişiler, Mustafa Fuad, Mehmet Şevki, Ahmed Fahri [1881 mezunu (1297)][*****] ve Mustafa Salih (Zeki) [1882 mezunu (1298)] idi. İzzet Efendi'nin bu yöntemi diğer nazırlar tarafından da takip edildi. Telgraf idaresi, Paris'e gönderilen öğrencilere aylık 350 frank, gidiş ve dönüş yolluğu olarak da 500 frank veriyordu[49].

27 Kasım 1885 (H. 19 S. 1303) tarihli arşiv vesikasında, Darüşşifa'dan şehadetname alıp Fransa'da Telgraf Dürus-i Âliyesi Mektebine gönderilmiş olan bu kişilerden Mustafa Salih (Zeki) ve Ahmed Fahri'nin, eğitimlerini tamamladıkları, çeşitli görevlere yerleştirilmesi ve yerlerine başkalarının (Mehmet Ali ve Mustafa Nesimi Efendiler) gönderilmesi gerektiği belirtilmektedir[50].

---

[46] Emile Lacoine Süveyş Kanalı'nın hafriyatında iş bulmak için İstanbul kanalıyla Mısır'a giderken bazı Fransız telgraf memurları onu telgrafçı olmaya ikna etmiş ve o da kendi kendine telgrafçılığı öğrenerek bilgisini ilerletmiştir Bkz. Mehmet Emin Kalmuk, *P.T.T. Hizmetinde* ...s. 27.

[47] Ergin, a.g.e., s. 623.

[48] Celal Saraç, *Salih Zeki Bey ve Hayatı,* İstanbul 2001, s. 156.

[****] Bu okul, 1878'de Fransa'da École Supérieure de Télégraphie (EST) adıyla açılmış, 1888'de adı the Ecole Professionnelle Supérieure des Postes et Télégraphes (EPSPT) olarak değiştirilmiştir. Söz konusu okul, Fransız Posta ve Telgraf Nezareti bünyesinde açılmış ve 1891'e kadar mühendislik eğitimi vermiştir. Bkz. Mehmet Emin Kalmuk, *P.T.T. Hizmetinde*...s. 34.

[*****] Ahmet Fahri'nin yazdığına göre 1883'te Emile Lacoine Osmanlı Devleti'nin de katılmış olduğu Viyana'daki sergide birinci murahhas idi. Bu dört öğrenci, Osmanlı pavyonunda sergilenen alet ve edevat hakkında yirmi gün boyunca ziyaretçilere bilgi verdiler. Ahmet Fahri, Ahmet Rıza'ya hitaben yazılmış bir tavsiye mektubu ile Paris'te O'nun kaldığı *pansiyona* [Avenue Villiers'deki *Madame Mellier'in (Bkz.*Durukal, *Hocamız Merhum Mehmet Emin Kalmuk'un*...s. 2)] yerleştiklerini yazmaktadır. Bu da telgrafçılar ile Jön Türk Hareketi arasındaki ilişkilerin nasıl başladığına işaret etmektedir (Saraç, a.g.e., s. 156). Ayrıca, Ahmet Fahri, 1914'te I. Dünya Savaşı başında Mehmet Emin'in önerisi üzerine Talat Paşa ve İsmail Canbulat tarafından İngiliz bir şirkete ait telefon şirketinin müdürlüğüne getirilmiştir (Durukal, *Millî Değerlerden*...s. 26.).

[49] Hüsnü Sadık Durukal, Hocamız Merhum Mehmet Kalmuk'un Paristeki Tahsil Hayatına Dair Hâtıraları, *Pos-tel,* 21,1955, s. 1. Celal Saraç, *Salih Zeki Bey ve Hayatı,* İstanbul 2001, s. 155-159.

[50] BOA İ-DH no: 970.

11 ve 27 Şubat 1887 (H. 17 Ca 1304 ve H. 3 C 1304) tarihli iki belgeden, Fransa'dan dönen Mehmet Şevki ve Mustafa Fuad Efendilerden birinin 750 kuruş maaş ile Telgraf Fabrikasına diğerinin de eşya mühendisliklerine tayin olunduğu ve maaşlarının Trablusgarb hatları hasılatından ödenmesi emrinin verildiği anlaşılmaktadır.[51].

23 Ekim 1887'de Fransa'dan dönmek üzere olan Mehmet Ali'nin Dersaadet Telgraf Müdüriyeti Başkaleminde, Nesimi Efendi'nin de Fen kaleminde istihdam edilmesi ve onların yerine Fen kaleminde görevli olan İhsan ve Mehmet Emin****** Efendilerin Fransa'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır[52].

9 Mart ve 13 Mart 1889 (H. 11 B 1306) tarihli iki belge, Paris'teki Ecole Supérieure des Telegraphes'da elektrik tahsili görüp, Dersaadet'e dönecek olan İhsan ve Mehmet Emin Efendilerin yerine aynı yıl Darüşşafaka'dan mezun olacak olan ve Elektrik Telgrafı dersinde en yüksek numaraları almış olan (Mehmet) Said ve (Hasan) Ferit Efendilerin gönderilmesi ile ilgilidir. İhsan ve Mehmet Emin müdür muavini olarak tayin edildiklerinden, telgrafçılığın teknik işlerinden uzaklaştırılmıştı. Bu arada Paris'te bu okulda görevli olan Clerak ve G. Seligmann-lui gibi öğretmenler ve diğer yöneticiler "Mecîdî Nişânı" ile ödüllendirilmiştir[53].

Said ve Ferit Efendiler de 26 Kasım 1891'de Paris Ecole Supérieure des Telegraphes'da tahsillerini tamamlamışlar,[54] onların yerine iki kişi ile Posta ve Telgraf Nezareti çalışanlarından da bazı kişiler seçilerek gönderilmiştir. 1891 (1306) mezunlarından Giritli Hüseyin ve Mazlûm bu şekilde Fransa'ya gönderilmiştir[55].

1893 yılının Eylül ve Kasım aylarında Hamdi Bey, Tevfik, Hüseyin ve Madilli Efendiler Dersaadet'e geldiler. Bu kişilerin arkasından Darüşşafaka ve posta memurlar arasından seçilen dört kişiden biri Paris Ecole Supérieure des Telegraphes'a, ikisi postahaneye bir diğeri de Suterharlem Fabrikasına gönderildi[56].

Yine Ahmet Fahri'nin yazdıklarına göre, Fransa Posta ve Telgraf Nezareti tarafından teknik (fen) personel yetiştirmek için nezaret binasında kurulmuş olan bu Yüksek Okulda öğrencilere, Politeknik Okulu mezunu oldukları için diferansiyel ve üçlü integral hesapların

---

[51] BOA DH-MKT no: 1399 ve BOA DH-MKT no: 1401.

****** Bu kişi Mehmet Emin Kalmuk'tur (1869-1954). Darüşşafakalı Telgrafçı Mühendisleri arasında Salih Zeki, bir matematikçi ve bilim tarihçisi olarak ön plana çıkarken, gerek telgrafçılığı gerekse öğretmenliği ile telgrafçılık mesleği ile eğitim işleri arasında bir köprü olan sınıf arkadaşı Mehmet Emin Kalmuk hak ettiği yeri alamamıştır. 1954'ten sonra İstanbul'da Muallimler Cemiyetinin Ord. Prof. Ziyaeddin Fındıkoğlu'nun da öncülüğünde onu anma programları düzenlediğini göz önünde tutmak gerekir.

[52] BOA DH-MKT no: 1456.

[53] BOA İ-DH no: 1125 ve BOA DH-MKT no: 1604. Bu okulda Aimé Vaschy (1857-1899) gibi ünlü Fransız bilim adamlarından da dersler aldılar.

[54] BOA DH-MKT no: 1893.

[55] Durukal, 1957:6-17; Ergin, a.g.e., s. 623.

[56] BOA DH-MKT no: 149 ve BOA DH-MKT no: 128.

işlendiği yüksek matematik dersleri de verilmekteydi[57]. Darüşşafakalı bu öğrenciler hem hazırlık, hem de birinci sınıf dersini birlikte okuyarak Paris'te 3 yıl kaldılar.

1893'te Paris'te üniversite öğrencilerinin mitingi ve bu mitinge Türk öğrencilerin de katılması üzerine bu öğrenciler ülkeye çağrıldı ve bir daha bu amaçla 1908'e kadar Paris'e öğrenci gönderilmedi.

17 Şubat 1899 (H. 06. L. 1316) tarihli belgede Darüşşafaka mezunlarının, emsalleri gibi Telgraf ve Posta Nezareti ile Rüsumat Emanetinde istihdam edilmesi istenmektedir[58]. 13 Eylül 1905 (R.31 Ağustos 1321) tarihli bir belgede de Darüşşafaka Mektebi mezunlarının Rüsumat gibi dairelerde memur olduklarından okulun ders programlarına gümrükçülük, telgraf ve postacılığa mahsus malumatı havi derslerin de ilavesi istenmektedir[59].

1908'e kadar Darüşşafaka mezunlarına, Nezaret binasının yanındaki bir evde Hughes gibi yeni telgraf makinaları ile muhabere usulleri de öğretildiği anlaşılmaktadır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Posta ve Telgraf İdaresi Darüşşafakalı mezunlara kapılarını kapatmakla birlikte, 17 Ekim 1908'de (H. 21 N. 1326) Telgraf Müfettişliği ve Başmüdürlük konusunda yeterli donanıma sahip olması için Paris'teki Ecole Supérieure des Telegraphes'a altı kişi gönderilmesi gündeme gelmiştir[60]. Bunlardan Hüsnü Sadık (Durukal), Abdürrezzak, Bekir Vefa (Çeyrekbaşı), İsmail Hakkı, Ali Ulvi Darüşşafakalı idiler. Baha Tali (Öngören) ise Galatasaraylı'dır[61]. 1910'da Darüşşafaka mezunu Abdüllatif ve Hasan Efendiler de mühendis seksiyonu tahsiline gönderilmişlerdir[62].

Darüşşafaka ile Telgrafçılık mesleği arasında köprü kuran, hem Posta ve Telgraf Nazırı hem de Darüşşafaka'nın idare heyeti reisi İzzet Efendi'yi ve dönemindeki icraatlarını (1880-1888) unutmamak gerekir. 1881 ile 1927 yılları arasında Darüşşafaka mezunlarından yüzde 25'i (164 kişi) Posta ve Telgraf Nezaretinde çalışmış, yüzde 15'i öğretmen (102 kişi) olmuş, yüzde 13'ü de gümrüklerde (90 kişi) görevlendirilmiştir. 1928-1961 döneminde sadece 2 Darüşşafakalı mezunun telgrafçılık mesleğinde çalıştığına dair istatistikler bu duruma bir açıklık getirmektedir.

Darüşşafaka mezunu olup ülkemizde Posta ve Telgrafçılık Tarihi'ne yazıları ve öğretmenlikleri ile çok önemli katkılar yapmış kişiler de şunlardır: Mehmet Ali, Hüseyin Remzi, Mehmet Emin, Hasan Ferit, Salih Zeki, Hüsnü Sadık Durukal ve Osman Ergin. Bu yazının en temel kaynaklarını Salih Zeki'nin, Osman Ergin'in ve Hüsnü Sadık Durukal'ın çalışmaları oluşturmaktadır. Bunların bazılarına değinmeden geçmemek gerekir.

---

[57] Saraç, a.g.e., s. 156.
[58] BOA İ- HUS. no: 73.
[59] BOA MF-MKT no: 883.
[60] BOA DH-MKT no: 2632. Bu işle ilgili irade 16 Kasım 1908'de çıkmıştır (BOA DH-MKT no: 2660).
[61] Hüsnü Sadık Durukal, Baha Tali Öngören, *Güvercin*, *12* (1957c) s. 6; Toptaş, a.g.e., s. 28.
[62] Mehmet Emin Kalmuk, *P.T.T. Hizmetinde* ...s. 37.

Ülkemizde posta ve telgraf tarihi yazıcılığı denince ilk akla gelen isimlerden biri Mehmet Ali Bey'dir. O da 1882 (R.1298) Darüşşafaka mezunu olup, 20 Nisan 1919'da Posta Umuru Müdürlüğüne atanmış, uluslararası posta kongrelerine katılmış ve 19 Aralık 1926'da vefat etmiştir[63].

1885 mezunlarından Hüseyin Remzi de hem PTT idaresinde memurluluğunu devam ettirmiş, hem de Mülkiye Mektebinde, Darülmualliminde, Mercan İdadisinde ve Darüşşafakada Botanik, Zooloji ve Jeoloji gibi dersler vermiştir[64].

1886 mezunlarından Mehmet Emin Kalmuk (1869-1954), Darüşşafakada (1886-1904), Darülmualliminde (1913-1929) ve Kız Öğretmen Okulunda (1930-1935), Riyaziye ve Hendese dersleri, Askerî Fen Tatbikat Mektebi (1926-1941) ve Mühendislik Mektebinde (1886-1943) telgraf, telefon aletleri ve tesisleri, telefon işletme sistemleri dersleri vermiş, Yüksek Telgraf Mektebinde 1910-1922 yılları arasında öğretmenlik yapmıştır[65].

Darüşşafakanın 1889 mezunlarından Hasan Ferit Bey de Paris'teki Ecole Supérieure des Telegraphes'da öğrenimini tamamlayarak 1891'de memlekete dönmüş; Darüşşafakada cebir, hikmet ve Darülmualliminde hesap gibi dersler okutmuştur. Nazari ve Ameli Mükemmel İlmi Hesap, Hesabi Ticari, Nakit ve İtibari Mali, Bankacılık adlarında eserleri vardır[66].

1890'lı yıllarda_Darüşşafaka dışında telgrafçı yetiştiren bir başka okul da Hendesehane-i Mülki-i Şahane Mekteb-i Alisidir. Salih Zeki'nin Hendesehane-i Mülki-i Şahane Mekteb-i Âlisinin altıncı sınıflarında okutulmak üzere yazdığı 1893 (H. 1311) tarihli ve Mühendishane-i Berri Hümayun Matbaasında litografla basılan *Telgraf ve Telgraf-ı Elektriki* kitabından anladığımız kadarıyla bu ders Hendesehane-i Mülkiyeye de konmuştur[67]. Posta ve Telgraf Nezaretinin muhasebe kalemi memurluğu gibi görevlere Şemsülmaarif Mektebi mezunları gibi diğer okullardan mezunlar da başvurabilmekteydi [68].

Darüşşafakanın telgraf teşkilatındaki hakimiyeti II. Meşrutiyet dönemindeki ıslahatlarla zedelenmiş görünse de 1920'li yıllara kadar sürmüş, Darüşşafaka mezunu telgrafçılık öğretmenleri ile 1950'li yıllara kadar gelmiştir.

6. Posta ve Telgraf Mekteb-i Âlisi (1910)

II. Meşrutiyet döneminde bir süre Posta ve Telgraf Nezareti, Posta ve Telgraf Müdüri-

---

[63] Hüsnü Sadık Durukal, Vefatının 31. Yıldönümü Münasebetiyle Posta Mütehassısı: Mehmet Ali Bey, *Güvercin, 10-11* (1957d) s. 10. Ayrıca bkz. BOA İ-DUİT no: 54.

[64] Hüsnü Sadık Durukal, PTT İdaresi Erkanından Hüseyin Remzi'nin Vefatının Otuz İkinci Yıldönümü, *Güvercin, 14* (1958a), s. 5.

[65] Hüsnü Sadık Durukal, Milli Değerlerden Büyük Kaybımız, *Pos-tel, 20* (1954), s. 28; Hüsnü Sadık Durukal, Profesör Mehmet Emin Kalmuk, *Güvercin, 1* (1957a) s. 4.

[66] Hüsnü Sadık Durukal, PTT İdaresi Değeri Fen Erkanından Hasan Ferit (1871-1920), *Güvercin, 16* (1958b), s. 1.

[67] Salih Zeki, *Telgraf ve Telgraf-ı Elektriki,* İstanbul 1311.

[68] BOA DH.MKT no: 1050.

yet-i Umumiyesi adıyla Maliye Nezaretine bağlandı ve Soğukçeşme'deki okul binasının askeriyeye devredilmesi için yazışmalara başlandı[69]. Posta ve Telgraf Mektebi Nizâmnâmesi (Bundan sonra PTM Nizâmnâmesi), Posta ve Telgraf Mecmuası'nda (1325 Kanun-ı Sani, cilt:9, no:106, sf 958-968) Ocak 1910'da yayımlanmıştır[70]. PTM Nizâmnâmesi, okulun idaresi, okulun öğretim kadrosu, öğrenci kabul sistemi ve öğrencilerde aranacak özellikler, öğretim programı ve dersleri ile değerlendirme sistemi hakkında önemli bilgiler vermektedir[71]. Aşağıda bunlar ele alınmıştır.

Mehmet Emin'e göre okul, 14 Ekim 1911'de (R. 1 Teşrinievvel 1327) açılabilmişti[72]. 22 Ocak 1910'daki (H. 10 Muharrem 1328) okulun öğretime başlaması dolayısıyla Müdüriyeti Umumiye Umur-u Merkeziye Müdürü Fuad Bey, okul müdürünün, öğretmen heyetinin ve öğrencilerin hazır bulunduğu toplantıda konuşma yapmıştır. Bu konuşmada Fuad Bey "Tahsilsiz memurların istihdamının idare-i hükümette ne gibi neticeler vermiş olduğunu zikr ve tadâda lüzum görmüyorum." demektedir[73]. Bu şekilde Fuad Bey, şakirtlik usulüne karşı düşüncelerini ifade etmiştir.

Posta ve Telgraf Mektebi bir müdür, kâtip ve muallimîn heyetinden oluşmakta olup, bu mektep, memurların mesleklerine ait malumatlarının genişletilmesine hizmet etmek, zâbitan ve erkân-ı idarenin yetişmesini sağlamak amacıyla kurulmuştu.

Mehmet Ali'ye göre, okulda fen müfettişlerinin yetiştirildiği sınıflar, yüksek idare işlerinde istihdam edilmek üzere yetiştirilecek öğrenci sınıfları, posta ve telgraf memuru sınıfları, makinist ve çavuş yetiştirme programları mevcuttu[74].

Okul iki kısım üzerine düzenlenmiştir. Birinci kısım Tedrisat-ı Âliye'yi, ikinci kısım da Tedrisatı Âdiye'yi içermektedir. Birinci kısım zâbitan ve erkân-ı idareye mahsus olup, ikinci kısım da memurların malumatlarını genişletmelerine hizmet etmektedir. Yaşları birinci kısım için yirmiden, ikinci kısım için on sekizden aşağı ve otuzdan yukarı olanlar okula kabul olunmamaktadır. Aşağıda bu okulun dersleri ve öğretim kadrosu yer almaktadır.

Posta ve Telgraf Mektebinin Dersleri ve Öğretim Kadrosu

PTM Nizâmnâmesi'nde dersler ve öğretmen listesi aşağıdaki gibi verilirken, diğer kaynaklarda bu liste değişmektedir; fakat okulun temel kadrosunu Darüşşafakadan yetişmiş kişilerin oluşturduğu bir gerçektir[75].

---

[69] BOA DH.MKT no: 2888.

[70] "Posta ve Telgraf Mektebi Talimatı". *Posta ve Telgraf Mecmuası*, 9, Nu: 106, (Kanun-i sani 1325), s. 958-968.

[71] Bir başka kadro listesi için bkz. Mehmet Emin Kalmuk, *P.T.T. Hizmetinde...*, s. 36.

[72] Mehmet Emin Kalmuk, *P.T.T. Hizmetinde*...s. 36.

[73] PTMN, 1325; 984.

[74] Tanrıkut, 1968: 573.

[75] Bir başka liste için bkz. Toptaş, a.g.e., s. 30-31.

Dersler	Muallimler	Bir Haftada Okunacak Ders Sayısı	Ücret	Mülahaza
Tedrisat-ı Âliye (Birinci sınıf)				
Fransızca	Fahri Bey (Telgraf Musalaha Kalemi Müdürü)	1	40	Müddet-i tedris yedi aydır. Muallimlerin toplam ücreti 14 405 kuruştur.
Cebir ve Hendese ve Müsellesat Tatbikatı, ve Riyaziyye-i Âliye	Fatin Efendi (Gökmen) Darüşşafaka ve Mektebi-i İdadi Ulum-u riyaziye muallimlerinden	1	40	
Makine	Mustafa Efendi (Fen Kaleminde birinci sınıf memur)	1	40	
Nazarî Elektrik	Mehmet Emin Bey (Fen Kalemi Müdürü)	3	40	
İnşaat-ı Hutût-ı Berriye	Mehmet Emin Bey (Fen Kalemi Müdürü)	2	40	
Telgraf ve Telefon Âlâtı	Besimi Bey (Hutut Kalemi Müdürü)	1	40	
Hendese-i Tersimiye ve Menazır	Ahmet Ziya Bey Mekteb-i Harbiye Kozmoğrafya ve Menazir Muallimi)	1	40	
Hukuk-u İdare	Hakkı Bey (Umur-u Hukukiyye Müdürü)	1	40	
Usul-i Muhasebe ve Usul Defteri	Halim Bey (Muhasebe Kalemi Müdür Muavini)	1	40	
İkinci Sınıf				
Ameli ve Nazari İlmi Hesap ve İlm-i Mesahat	Mehmet Sabri Bey (Mektep Müdürü)	1	30	Toplam tahsisat: 30000 Bu dönem muallim ücretleri: 28800 Kalan 1200 kuruş konferans çeşitli masraflara ayrılacaktır.
Ameli Elektriki Telgraf ve Telefon Âlâtı	Madelli Efendi (Fabrika Müdürü)	1	30	
Posta İşletmesi ve Nizâmâtı	Ahmet Avni Bey (Posta Mesalihi Kalemi Müdürü)	2	30	
Telgraf İşletmesi ve Nizâmâtı	Fahri Bey (Telgraf Mesalihi Kalemi Müdürü)	2	30	
Muhtasar Hukuk-i İdare	Ahmet Hamdi Bey (Tahrirat Kalem Müdürü)	1	30	
Fransızca	Hüseyin Avni Bey (Mesalih Kalemi mümeyyizlerinden)	2	30	
Usul-i Defteri ve Usul-i	Sabri Bey (Memurin Kalemi birinci sınıf memur-	1	30	

Muhasebe	larından)			
Muhtasar Hikmet	Sabri Bey (Mektep Müdürü)	1	30	
Osmanlı Coğrafyası ve Kıtaatı Hamse Coğrafyası	Hasan Ferit Bey (Dersaadet Baş Müdür)	1	30	
Hughes ve Mors Muhaberatı	"Antuvan Efendi" (Bu isim Nizâmnâmede yok iken, başka kaynaklarda yer aldığı için buraya eklenmiştir.)	6	10	

Tedrisat-ı Âliye Kısmındaki Öğretim

Tedrisat-ı Âliye kısmına talebe, müsabakayla kabul olunmaktaydı. Müsabaka her sene Nisan ayının başında açılıyordu. Talebenin sayısı on kişiyi aşmayacaktı. Müsabaka imtihanları yazılı ve sözlü yapılacaktı. Birinci kısma mahsus müsabaka programı dersleri şöyledir: Ulum-u riyaziye ve hesab, cebir, hendesiye, tenasüb ve tenasübü vasatiye, ulum-u tabiiye, hararet, savt, ziya, elektrik ve mıknatisiyet, mıknatisiyet, elektrik hadki, mıknatisiyet-i elektrikiye, mıknatisiyet-i elektrikiyenin naşiri, telgraf ve telefona tatbik, kimya, coğrafya, kitabet.

PTM Nizâmnâmesi'ne göre yazılı imtihanlar merkez idarenin tayin edeceği şehirlerde aynı gün aynı saatte icra olunurdu. Yazılı imtihanları geçen taşradaki adaylar sözlü için İstanbul'a gelmekteydi. Müsabaka encümeni; okul müdürü, elektrik ve ulum-u riyaziye, coğrafya öğretmenleri, kimya öğretmeni, okulun dışında idarece seçilmiş iki kişiden oluşmaktadır.

Tedrisat-ı Âliye'deki öğretim iki dönem olarak düşünülmüştür. Birinci dönem Ekim ayında başlayıp, Nisan nihayetinde tamamlanmaktadır. İmtihanlar Temmuz'un birinde başlar, ay içinde tamamlanır.

1. Sınıfın Haftalık Dersleri şöyledir:

Dersler	Ders sayısı
Fransızca	1
Cebir ve Hendese ve Müselselat Tatbikatı ve Riyaziyeyi Aliye	1
Hendese-i Tersimiye ve Menazır	1
Makine	1
Nazari Elektrik ve Mıknatısiyet	3
İnşaat-ı Hudud-u Berriye	2
Telgraf ve Telefon Âlâtı	1
Usul-i Muhasebe ve Usul-i Defteri	1

Hukuk-u İdare ve Elektrik Sanayi Hakkında Konferans	1

Öğrenciler bu derslerin dışında her gün bir saat Fransızca müzakere ile birlikte Mors ve Hughes muhaberesi dershanesinde ameli alıştırmalar icra edeceklerdi.

İkinci sınıf nazari ve ameli olmak üzere iki kısımdan ibarettir. İkinci sınıfın nazari dersleri şöyledir:

Dersler	Ders sayısı
Fransızca	1
Mesâha-i Elektrikiye	1
Mesâha-i Elektrikiye Ameliyatı (Bu derste İstanbul ve Beyoğlu Telgrafhanesine merbut teller mesâha edilecektir.)	1
Tahtel Arz ve Tahtel Bahr Hutût	1
Posta İşletmesi ve Nizâmâtı	2
Telgraf İşletmesi ve Nizâmâtı	2
Telgraf ve Telefon Âlâtı	1
Mebani ve Levazım	1
Hukuk-u İdare ve Elektrik Sanayi Hakkında Konferans	1

Teorik öğretim yine Ekim'in ilk günlerinde başlamakta, Şubat'ın son gününde sona ermektedir. Mart ayının on beşinde yazılı, sözlü ve uygulamalı olarak imtihanlar yapılır. Her bir dersten en az 7 ve bütün derslerden en az 100 puan almak gerekiyordu. Mart ayında nazari derslerin imtihanları tamamlandıktan sonra öğrenciler; İstanbul'daki telgrafhanelerde, fabrikalarda ve diğer şirketlerde en az altı aylık bir staj dönemi geçiriyordu. Öğrencilere, İstanbul dışına gittiklerinde harcırah ve 20 kuruştan az olmamak üzere yevmiye verilmekteydi. Tatbikat esnasında talebeye bir ay refakat eden kişilere de harcırah verilirdi. Tatbikat yapılan yerlerdeki memur ve mühendisler, öğrencilerin o yerdeki işleri öğrendiklerine dair bir şehadetname vereceklerdir. Öğrenci, şehadetname getirmezse, diğer bir daireye gönderilemezdi. Öğrencinin, tatbikat ders programında belirtilen iş yerlerinin hepsinden şehadetname alması gerekiyordu. Öğrenciler, her bir iş yerinde ne yaptıkları ile ilgili bir rapor yazacaklardır. Bir dersi geçemeyenler tekrar imtihana girebilir. İki dersten geçemeyen ve bir defa geçemediği dersten ikinci defa başarısız olanlar bir üst sınıfa geçemezler. Ancak bunlar bir sonraki yılda derslere devam ederler. Üç dersten kalanlar, üç dersten de ihraç olunurdu. Nazari dersler bitirildikten sonra yapılacak imtihan heyetinde hem muallimler hem de Müdüriyet-i Umumiye tarafından görevlendirilen iki kişi ve bir Müfettiş-i Umumi bulunmaktadır. Tatbikat dersleri imtihanları, teşkilattan daha fazla kişinin katıldığı bir heyet tarafından yapılmaktadır.

Bu okulda bir yıl öğrenim gören Salih Murat Uzdilek (1891-1967) okulun aldığı öğrenciler hakkında bilgi vermektedir. Salih Murat Bey, 1908'de Bahriye Mektebini teğmen olarak bitirmiş ve 1911'de bu okula girmiştir. 1912'de de Londra'ya elektrik mühendisliği öğrenimi için gönderilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile geri çağrılmıştır. Robert

Kolejde Matematik öğretmenliği yapmış, Mühendis Mektebinde de Fizik dersleri vermiş olan Salih Murat'ın *Tarihi Riyaziyat* (1909), *Malumatı Fenniye* (1915), *Değişen Dünyanın Sırrı* (1947) adlı kitapları da vardır.

Tedrisat-ı Âdiye Kısmının Öğretimi

Posta ve Telgraf Mektebinin ikinci kısmına mülâzımın ve idare memurlarının arasından müsabakayla kırk kadar talebe kabul edilmekte idi. Müsabaka imtihanları o senenin Mayıs ayında başlardı. Memurlarda güzel ahlaklı ve sağlıklı olma koşulları aranmaktaydı. Bu kısma önce İstanbul'daki memurlardan talebe kaydına başlanacak, sonra İstanbul ile muhabere noktası dikkate alınarak, taşra memurları da dâhil edilecekti. 1911 (R. 1327) senesi başlangıcından itibaren Posta ve Telgraf İdaresine şakirt kayıt olanlar, bu Tedrisat-ı Âdiye'den olgunluk şahadetnamesi almadıkça memurin sınıfına dâhil olamayacaklardı. Bu kişiler Türkçe, İmla, Hüsn-ü Hat, Kitabet, Hesab, Coğrafya-yı Osmani ve Muhtasar Coğrafya-yı Umumi derslerinden imtihan ediliyordu. Yazılı ve sözlü sınavlar 10 üzerinden değerlendirilirdi. Yazılı sınavdan en az 7 alamayanlar sözlü imtihanlara kabul edilemezlerdi. Sözlüden de en az 5 alamayanlar okula kabul edilemezlerdi. Müsabaka heyeti, Tedrisat-i Âliye Encümen-i Müsabakası gibi hareket ederdi. Adayların derslerden çıkar çıkmaz vazifeleri başında ispat-ı vücut etmeleri gerekiyordu. Taşradan gelenler de Aklâm ya da Posta Telgrafhanelerinde çalışacaklardı.

Bu kısmın öğretimi bir sene olup, dersleri şöyledir:

Dersler	Ders sayısı
Ameli ve Nazari Mükemmel Hesap ve İlmi Mesaha	1
Usul- Defteri ve Usul-i Muhasebe	1
Muhtasar Hikmet	1
Ameli Elektriki Telgraf ve Telefon Âlâtı	1
Posta İşletmesi ve Nizâmâtı	2
Telgraf İşletmesi ve Nizâmâtı	2
Osmanlı Coğrafyası ve Kıtaatı Hamse Coğrafyası	1
Muhtasar Hukuk-u İdare	1
Fransızca Kıraat (Kıraat ve Hüsn-ü Hat)	2
Hughes ve Mors Muhaberatı	6

Öğretim 1 Ekimde başlar, Nisan ayının son gününde biterdi. Temmuz ayında imtihanlar yapılmalıydı. Öğretim günde üç saatti. Ders geçme sistemi Tedrisat-ı Âliyede uygulanan sisteme benzemekteydi. İmtihan heyeti okul müdürü, 2 muallim ve genel müdür tarafından seçilmiş iki kişiden oluşuyordu. Derslerin toplamında 180 ve üzeri alanlar Aliyyülâlâ, 150 ve 180 arası alanlar Âlâ, 150'den az alanlar Karib-i Âlâ şehadetname alırlardı. Aliyyülâlâ alanlar iki sene, Âlâ alanlar bir buçuk sene, Karib-i Âlâ alanlar 1 sene kıdem alırlardı. Mazeretsiz otuz gün okula gelmeyenler ve kötü ahlak sahibi olanlar okuldan ihraç edilirdi.

PTM Nizâmnâmesi'ni yukarıdaki şekilde kuramsal olarak ele aldıktan sonra, başka kaynaklardan hareketle gerçek duruma da bakmakta yarar vardır. Prof. Dr. Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)* adlı çalışmasında dönemin *Tanin* ve *Sabah* gazetesine dayalı olarak bu okul hakkında çok önemli ve detaylı bilgiler vermektedir[76]. Gazetelerde, bu okulun Posta ve Telgraf Nezareti tarafından Darüşşafakalıların bazı imtiyazlar istemesi üzerine açıldığı yazmaktadır. Buradaki ilginç hususlardan biri de okulun öğretim kadrosunun gerçekte Darüşşafaka mezunu muallimlerden oluşmasıydı. 1909'da okulun mevcut öğrenci sayısı 10 idi. Okulun Tedrisat-i Âliye (Yüksek) kısmına da telgraf memurlarından üç kişi alınmış, bunlardan biri okulu terk etmişti. Tedrisat-ı Âdiye (Orta) kısmına rüştiye mezunlarından alınan 10 kişiden ikisi okulu terk etmişti.

1910'da okulun Tedrisat-i Âliye kısmı için 200 kuruş maaşla Darülfünun Riyaziyat şubesinden öğrenci istenmiş, Riyaziyat öğrencileri bu paranın 600 kuruşa çıkarılmasını istemişti. Darüşşafakadan 200 kuruş maaşla 3 kişi bulunmuş, bunlardan birisi Avrupa'ya gittiğinden okulun Tedrisat-i Âliye (yüksek) kısmı açılamamıştır. 1910'da okulun Tedrisat-ı Âdiye (orta) kısmına 24 memur alınmış, bunların ancak 11'i sınava girmiş ve 8'i diploma almıştır.

1911'de okulun Tedrisat-ı Âdiye kısmına alınan öğrenci sayısı 58'dir. PTM Nizâmnâmesi'nde bu kısmın öğrenci sayısının 40 olduğu belirtilmektedir. 8 Temmuz 1911 tarihli (11 B 1329) bir belgeden anlaşıldığı üzere PTM Nizâmnâmesi'nden dolayı bu okulun statüsünün ne olduğu önemli bir sorun olmuştur. Yani okul bir Mekteb-i Âliye midir; yoksa Tatbikat Mektebi midir? Nezaret Vekili, öğrencilerin tahsilinin halel olmasını engellemeyi, okula rağbeti artırmayı ve öğrencilerin askerlik hizmetinden muaf olmasını istiyordu. Meclis-i Maarif ise okulun, Tedrisat-i Âliye kısmına mahsus imtihanların 7 senelik idadi programına mutabık derecede tanzim edilmesi ya da okula idadi şehadetnameli olanların kabul edilmesi şartının esas alınması durumunda Mekâtib-i Âliye'den sayılabileceğini ileri sürmüştü[77].

Prof. Ergün, okulun bütçesinin 1910 ve 1911 bütçe konuşmalarında da tartışma konusu olduğunu belirtmekte ve Mebusların okulun ödeneğini güçlükle kabul ettiklerini vurgulamaktadır[78]. Mebuslar, bütçe görüşmeleri sırasında bazı memurların okula öğrenci gibi kaydedildiğini ve bunun, yüksek dereceli memurlara fazla muallim ücreti vermek için Nezaretin düzenlediği bir oyun olduğunu, aynı ödenekle bu öğrencilerin Avrupa'ya tahsile gönderilebileceğini iddia etmişlerdi. Bazı mebuslar, bu gerekçelerden dolayı okulun kapatılması için önergeler vermişlerdir.

1911 ve sonrası yıllarda Nezaret, dönemin gazetelerine okulun öğrenci aradığı ile ilgili ilanlar vermiştir. Bu ilanlarda okulun Tedrisat-ı Âliye (Yüksek) kısmına öğrenci alınacağı, 2 yıllık bir eğitimden sonra mezunların 600 kuruş maaşla memur olacakları ve mezunlardan bazılarının Avrupa'ya gönderileceği beyan ediliyordu. Mehmet Ali'nin 1914'te (R. 1330)

---

[76] Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara 1996, s. 288.
[77] BOA MF.MKT no: 1173.
[78] Ergün, a.g.e., s. 288.

verdiği bilgiye göre bu öğrencilerin maaşı 400 kuruş idi[79].

Söz konusu ilgisizliğin nedeni, yukarıda PTM Nizâmnâmesi'nde de görüldüğü üzere okula giriş şartlarının ağır olmasıdır. Okul, çok nitelikli öğrenci istemektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Tedrisat-ı Âdiye kısmında öğrencilerin ancak dörtte biri diploma alabilmişlerdir.

12 Ocak 1915 tarihli (H. 15 S. 1333) bir belgede Darülfünun Müderris Muavini Burhaneddin Bey'in******* Ulum-u Riyaziye şubesi ikinci sınıf öğrencilerinin Riyazi Fizik dersine dair bilimsel uygulamasını Posta ve Telgraf Mektebi Alisinde yapmak için Nezaretten izin istediği görülmektedir[80]. Bu da okulun teknik donanımının Darülfünundan ileri olduğunu göstermektedir.

17 Haziran 1916 (H. 15 Ş. 1334) tarihli bir başka belgeden Darülfünun Fen Fakültesi Riyazi Fizik Müderris Muavini Burhaneddin Bey'in (Sezerar) Posta ve Telgraf Mektebi Âlisinde son sınıf öğrencilerinin mezuniyet imtihanlarında mümeyyiz olarak seçildiği anlaşılmaktadır[81]. Okulda öğrencilerin sekiz dersten imtihana girdiği görülmektedir. Bu dersler; Mesâha-i Elektrikiye ve Telgrafiye, Telgraf ve Telefon Âlâtı, Telsiz Telgraf, Telgraf İşletmesi ve Nizamatı, Fransızca, Posta İşletmesi ve Nizamatı, Elektrik-i Sanayi, Tahtelarz ve Tahtelbahr Kablolar'dır. Okuldaki eğitimin 1919'a kadar bu şartlar altında devam ettiği belirtilebilir.

Bu makalenin konusu olmamakla beraber, telgrafçılık eğitimi mirasının Cumhuriyet Döneminin ilk yirmi yılında nasıl bir şekil aldığına kısaca değinmekte yarar vardır. Mütareke Döneminde, 20 Nisan 1919'da (H. 19 B 1337) okulun müdürlüğüne Nesimi Bey atanmıştır[82]. Mehmet Emin'e göre okul, 2 Ekim 1922'de kapatılmıştır. 1911'den 1922'ye kadar okulun fen kısmından (Tedrisat-ı Âliye) 27 kişi, idari kısmından (Tedrisat-ı Âdiye) ise 77 kişi mezun olmuştur[83]. Fen kısmından (Tedrisat-ı Âliye) mezun olanların 4'ü bahriye subayıdır. Bunlardan biri de Salih Murat Uzdilek'tir. Son mezunlarından biri de Ord. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'dur. Ziyaeddin Fahri Bey, muhtemelen bu okula 1918'de kayıt yaptırmıştır. Fındıkoğlu, 1924'e kadar geceleri Galatasaray Postahanesinde çalışmış, gündüzleri İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde öğrenimine devam etmiştir. TBMM, bu okulu 1 Aralık 1923'te İstanbul'da yeni postanenin üst katındaki eski yerinde tekrar açmış-

---

[79] Ergün, a.g.e., s. 288.

******* Bu kişi Darülfünun Tecrübi Fizik ve Elektronik profesörlerinden Burhaneddin Ferit Sezerar'dır. (1885-1953). 1933 Darülfünun Reformu'nda ismi üniversiteden çıkarılanlar listesinde olmakla beraber, kadrosunun Mühendis Mektebine alındığı anlaşılmaktadır.

[80] BOA MF.MKT no: 1204.

[81] BOA MF.MKT no: 1216.

[82] BOA İ.DUİT no: 54.

[83] Mehmet Emin'e göre bu okuldan 48 kişi yetişmiştir (Mehmet Emin Kalmuk, *P.T.T. Hizmetinde...*, s. 36.)

tır[84]. 1923'ten 1929'a kadar okulun fen kısmından 16, idari kısmından 55 kişi mezun olmuştur. 1926'da PTT Genel Müdürlüğü merkez teşkilatında Posta ve Telgraf İhtisas Mektebi bulunuyordu.

22.02.1928'de Telgraf Mektebi öğretmen, mülazım (kursiyer) ve talebeleri için düzenlenen kadrolar yürürlüğe kondu. 1927 senesi kurslarının masrafları 10 bin liradır. 12 mülazıma 35 lira, 13 mülazıma 30 lira, 35 mülazıma 25 lira aylık ücret verilirken, 3 muallime 30 lira verilmiştir. Altı muallim 30 lira, beş muallim 25 lira aylık ücret almaktadır. 1 ve 2. sınıfın öğretim yılı 1 Ekim 1927'de başlayıp, 1928'in Mayıs ayının sonunda bitmektedir. 1. sınıfta 10 öğrenci olup bunlar 30 lira aylık ücret almaktadır. 2. sınıfta 11 öğrenci olup onlar da aynı miktarda aylık ücret almaktadır. 1. sınıfta 10 ders, 2. sınıfta da 13 ders bulunmaktadır[85].

1930'da okulun yalnız orta kısmı (Tedrisat-ı Âdiye) kalmış, buradan makinist çıkmıştır. 1931'de tasarruf amaçlı olarak okul kapatılmıştır[86].

1933'te PTT Genel Müdürlüğü Dahiliye Vekaletinden alınarak, Nafia Vekaletine bağlanmıştır. Bu yapıda Mektep Müdürlüğü Muamelat Müdürlüğüne bağlı görülmektedir[87]. Okul, 1933'te tekrar açılmış, bir ara Ankara'ya nakledilmiş, 1934'te Tedrisat-ı Âliye kısmı tahsisatı ile İstanbul'da Mühendis Mektebine nakil ve devredilmiştir[88]. Burhaneddin Ferit Sezerar'ın (1885-1953) burada telgrafçılık mesleğinin teknik boyutlarını öğrencilere öğrettiği düşünülebilir. 4.7.1935'te Yüksek Mühendis Mektebi Posta ve Telgraf Şubesi için dışarıdan Dumazet adlı bir yabancı uzmanın getirilmesi ve bir yıl 850 lira maaşla çalıştırılması gündeme gelmiştir[89]. Memur yetiştirmeye mahsus olan orta kısım (Tedrisat-ı Âdiye) ve mesleki bilgiyi artırmak için düzenlenen kurslar devam etmiştir.

1944'te Münakalât Vekili General Ali Fuat Cebesoy döneminde lise dengi bir Yatılı PTT Meslek Okulu açılmıştır. Bu okulun müdürlüğüne 05.08.1944'te Mehmet Halit Gürol atanmıştır. Darüşşafaka ve Telgraf Mekteb-i Âlisi idari kısmından mezun olan Mehmet Halit Gürol'un bir önceki görevi İzmit Ortaokul müdürlüğü idi[90]. Ali Fuat Cebesoy döneminde bir yandan da PTT hesabına Teknik Üniversiteye (Mühendis Mektebine), Yüksek Ticaret Mektebine ve çeşitli illerdeki sanat okullarına öğrenci kaydedilerek okutulduğunu unutmamak gerekir[91]. Bu okul 3 sınıflı olup, lise dengi yatılı bir okuldur. 7.7.1944 ve 15.2.1946'da oku-

---

[84] 23 Aralık 1923'te İsmet İnönü'nün gönderdiği telgraftan tayyareci ve tayyare telsiz telgraf mütehassısı yetiştirmek için Tayyare Mektebi'nin kurulması gündeme gelmiştir. (Bkz. BOA HR. İM no: 77).

[85] BCA, 30.18.1.1/27.83.2.

[86] Tanrıkut, a.g.e., s. 575.

[87] Reşat Alşan, Cumhuriyetin Kuruluşu ve İlk Onbeş Yılında PTT İşletmesi, *AAMD, 17* 1990, s. 394-395.

[88] Ergin, a.g.e., s. 626.

[89] BCA, 30.18.1.2/ 56.60.14.

[90] BCA, 30.11.1.0/169.21.13.

[91] Hüsnü Sadık Durukal, Meslek Öğretimi Hakkında, *Pos-tel, 7* (1962a), s. 2; Hüsnü Sadık Durukal, Meslek Öğretimi Hakkında, *Pos-tel, 8* (1962b), s. 3.

lun öğretmen kadrosu tasdik edilmiş ve öğretmenlerin olağanüstü zamdan yararlanmaları sağlanmıştır[92]. 12.2.1947'de de okulun öğretmen kadrosu tasdik edilmiş ve inşaat çalışması ile okul genişletilmiştir[93]. Bu okul da 1953'te tasarruf nedeniyle kapatılmıştır[94]. Söz konusu okul lise derecesinde olup, toplam 542 mezun vermiştir[95]. Bu sayı, Yatılı PTT Meslek Okulunu bitirenler Yardımlaşma Derneğinin Bültenine ve müdür Mehmet Halit Gürol'un verilerine göre 540 kişidir[96]. Bütün bu gelişmeler, 1860'larda başlayan telgrafçı yetiştirme geleneğinin 1950'li yıllara kadar devam ettiğini, bu süre zarfında çeşitli politikaların uygulandığını göstermektedir.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu, telgraf teknolojisinin ithal edildiği ilk günlerden itibaren idari personel ve teknik eleman ihtiyacı içinde oldu. Bu sorununu genelde 1913'te kadar telgrafhanelerde maaşsız şakirtlik usulünü uygulayarak çözdü. Bir yandan da kurumsal olarak üç okul açtı; Galatasaray ve Darüşşafakaya dersler koyarak, sorunu pratik olarak çözme yoluna gitti.

Darüşşafaka, PTT idaresinin kadrosunun yetiştiği önemli bir kaynak oldu. PTT okul müdürleri olan Mehmet Emin, Mehmet Ali, Sabri, Mustafa Nesimi, Şükrü, Halit Darüşşafakalıdır. Darüşşafakadan üstün başarı ile mezun olmuş öğrenciler Paris'te Ecole Supérieure des Telegraphes'a gönderilerek bu öğrencilerin Telgraf mühendisi olarak yetişmeleri sağlandı.

Türkiye'de diğer çağdaş ülkelerde olduğu gibi bu okullarda kadınların telgrafçı olarak yetiştirildiği bir ortam oluşamamıştır. Thomas C. Jepsen'ın ileri sürdüğü "Türkiye'de kadının telgraf hizmetlerinde istihdamının kanunla yasaklandığı" iddiası da bir kanıta dayanmamaktadır[97]. Öyle ki Osmanlı İmparatorluğunda Birinci Dünya Savaşı sırasında İttihat ve Terakki Parti'sinin girişimiyle kadınlar ilk defa postahanelerde çalışmaya başlamışlardır. 1914'te Posta ve Telgraf Nezareti Ferîde Yaver Hanımı pul memurluğuna kabul etmiştir[98].

PTT örgütünün Osmanlı'dan Cumhuriyete "başka memleketlerde haberleşme alanında kullanılan son sistem makine ve aletlerden teknik ve ekonomik kurallara en elverişli olanlarının *seçilerek*, memlekette *tatbik edilmesi* ve bunları kullanacak elemanların *yetiştirilmesi*"[99] gibi bir anlayışı misyon edindiği anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde telgraf okullarında çok iyi telgraf muhabere memurları yetiştirilirken, yerli telgraf teknolojilerinin üretildiği

---

[92] BCA, 30.18.1.2/105.47.17 ve BCA, 30.18.1.2/110.13.18.
[93] BCA, 30.18.1.2/113.10.17 ve BCA, 30.18.1.2/114.44.8.
[94] Hüsnü Sadık Durukal, Posta Meslek Okulu, *Pos-tel, 1* (1960), s. 2.
[95] Tanrıkut, a.g.e., s. 575.
[96] S. Zeki Özcan, P.T.T. Meslek Okulu Kapanırken, *Pos-tel, 8* (1953), s. 9.
[97] Thomas C. Jepsen, *My Sister Telegraphic Women in the Telegraph Office* (1846-1950), Athens 2000, s. 9.
[98] Aziz Haydar, "Kadınlığın Yeni Bir Hatvesi Daha" *Kadınlar Dünyası, 152* (1914).
[99] Süleyman Tahtasızoğlu, Memleketimizdeki PTT Meslek Okullarının Kısa Bir Tarihçesi ve Bir Dernek, *Pos-tel, 1* (1952), s. 16.

bir ortam gelişmemiştir. Yurt dışında eğitim gören pek çok telgraf mühendisi Türkiye'ye dönüşlerinde idari makamlara atanmış, bu kişilerin teknik bilgilerinden yararlanılamamıştır. Osmanlı telgraf fabrikası, okulun bir laboratuvarı görülmekle birlikte bir iki mucidi (Saatçi Mikail ve Makinist Besim gibi) çıksa da kendi yerli makinalarının geliştirildiği bir tür Ar-Ge laboratuvarına dönüşememiştir. Almanya gibi başka ülkeler yeni sistemler arayışı içindeydiler. Örneğin Berlin Topçuluk ve Mühendislik Okulu mezunu Alman Werner Siemens, ülkesinde telgraf teknolojisini modifiye edip, Morse sisteminin gelişimine çok önemli katkılar yapmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde pek çok meslek okulu gibi (örn. Mekteb-i Mülkiye) Posta ve Telgraf Okulunun lise mi, yüksek okul statüsünde mi olduğu tartışmalı konular arasına girmiştir. Özellikle bu meslek okullarının ilgili Nezarete mi, yoksa doğrudan Maarif Nezaretine mi bağlanacağı önemli bir sorun olmuş, meslek okulları bu iki nezaret arasında gidip gelmiştir.

Darüşşafakalı Telgraf Mühendisi ve PTT tarihine kendini adamış Hüsnü Sadık Durukal, 1952'de kendisi ile yapılan bir röportajda "*PTT işletmesinin verimli olarak çalışabilmesi için devlet dairesi olmaktan çıkarılması ve iktisadi olan bünyesine uygun bir işletme*" hâline getirilmesini vurgulamıştır[100]. Geçmişte ülkemizde telgraf teknolojisi, dönemin hakim idari ve iktisadi anlayışlarından dolayı bilimsel olarak gelişebileceği bir ortam bulamamıştır. Bu bakış açısı eğitim işlerine de yansımıştır.

Günümüzde teknolojinin pasif kullanıcıları yerine yenilikçi fikirleriyle teknolojinin aktif üreticisi genç kuşakları yetiştirecek bir idari, iktisadi ve eğitim anlayışına ihtiyacımız vardır. Çalışkan, zeki ve gayretli gençlerin meslek ve teknik liselere yönlendirildiği bir mekanizma kurulmalıdır.

***

Teşekkür Notu: Bu metni okuyan ve değerli görüşlerini paylaşan Sayın Yrd. Doç. Dr. Yusuf DOĞAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

[100] S. Zeki Özcan, Sayın Hüsnü Sadık Durukal'la Mesleki Bahisler Üzerine Bir Gezinti, *Pos-tel, 2* (1952), s. 9-10.